

VI. KONSTITUCINĖ TEISĖ

INFORMACIJOS LAISVĖS APSAUGOS PROBLEMOS KONSTITUCINIO TEISMO PRAKTIKOJE

Egidijus Jarašiūnas, teisėjas

Gedimino pr. 36, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000 Vilnius
Telefonas 73 17 22

Spaudai pateikta 1998 m. gegužės 4 d.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos ypač aktualios vadinamosios naujos demokratijos visuomenės informacijos laisvės apsaugos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje.

Ši laisvė svarbi šiuolaikinės visuomenės žmogui. Asmens teisės į informaciją pagrindai suformuluoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje. Į vairūs šios laisvės aspektai užfiksuoti ir kituose Konstitucijos straipsniuose. Todėl informacijos klausimø teisinis reguliavimas yra konstitucinės kontrolės objektas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nagrinėjęs bylas dėl šios konstitucinės laisvės apsaugos. Interpretuodamas Konstitucijos normas, įtvirtinančias šią laisvę, jis padarė keletą tolesnei praktikai svarbiø išvadø: ši laisvė ne tik asmeninė, bet ir pliuralistinės demokratijos užtikrinimo pagrindas; ji tiesiogiai susijusi su kitø pagrindiniø teisių įgyvendinimu. Į gyvendinant šią laisvę, ypač svarbios audiovizualinės priemonės. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad informacinius santykius reguliuojančių normų konstitucingumo problemas galima spręsti tik platesniame kontekste tiriant informacijos laisvės sampratą ir galimybes ją riboti. Būtina matyti ne vien susiduriančių vertybių koliziją, bet visą teisinį-socialinį foną. Informacijos laisvė neabsoliuti, ji ribojama tik įstatymu siekiant apsaugoti atitinkamas konstitucines vertybes.

Straipsnyje analizuojamos minėtos problemos, su kuriomis Konstitucinis Teismas susidūrė svarstydamas Alkoholio kontrolės ir Tabako kontrolės įstatymø, Valstybės paslapčių ir jø apsaugos įstatymø, Lietuvos radijo ir televizijos statuto ir kitø teisės normø aktø konstitucingumo klausimus.

1. Spauda, radijas, televizija vis dažniau kartoja žodžius “informacijos amžius”. Kartais net bandoma mus įtikinti, kad jis jau prasidėjo. Akivaizdu, kad žinios, visokio pobūdžio informacija įgyja vis didesnæ reikšmæ. Visuotinai pripažįstama, kad šiuolaikinėje visuomenėje informacija, šalinanti nežinojimà, neapibrėžtumà, daranti žmogaus elgesį prasmingà, tapo sąmoningai suvoktu žmogaus poreikiu. Todėl vis plačiau diskutuojama apie besiformuojančią

informacinę visuomenę. Turima galvoje tokia visuomenė, kurios svarbiausias produktas – informacija, o pagrindiniai ištekliai – žinios. Tiek asmens, tiek susivienijimo ar visos visuomenės sėkmės ar nesėkmės lems sugebėjimas išnaudoti kūrybines galias, o ne vien materialiniai ištekliai. Išorinė informacinės visuomenės išraiška - kompiuteriai, telekomunikacijos, “Interneto”, “Minitelo” sistemos ir t.t.

Požiūrio į informacijos reikšmę žmonių gyvenimui pokyčius atspindi ir teisės normos. Jei palygintume 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos 15 straipsnio lakonišką nuostatą apie piliečiams garantuojamą žodžio ir spaudos laisvę su dabar galiojančios 1992 metų Konstitucijos 25 straipsnio nuostatomis, inspiruotomis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos sprendimų, matytume išplėstą teisę į informaciją, padidėjusį jos vaidmenį. Tokia laiko dvasia. Nors, matyt, ne vien technologijos lems informacijos kaupimą, platinimą ir vartojimą. Reikėtų nepamiršti žmogaus prigimties ir visuomenės raidos ypatumų.

Informacijos laisvė, teisė į informaciją – reikšminga žmogaus statuso šiuolaikinėje visuomenėje dalis. Paprastai informacijos laisvė traktuojama plačiąja prasme ir apima žodžio laisvę, laisvę turėti ir reikšti įsitikinimus, teisę gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų žiniasklaidos priemonių laisvę. Šios teisės įgyvendinimas susijęs, viena vertus, su asmens teise naudotis įvairiausia informacija, kita vertus, – su tokiu naudojimusi ja, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų taip pat ne mažiau svarbios pagrindinės teisės. Šių klausimų reguliavimas, pripažinus konstitucinį teisės į informaciją statusą, tapo ir konstitucinės kontrolės objektu. Todėl šiame straipsnyje ir pabandysime panagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką, susiklosčiusią sprendžiant sudėtingas asmens informacijos laisvės apsaugos problemas.

Konstitucinė justicija žmogaus teises ir laisves traktuoja remdamasi Konstitucija, kartais – atskira jos norma arba keliomis. Kartais remiamasi Konstitucija kaip vieninga sistema, leidžiančia formuluoti konkretų konstitucinį principą.

Asmens informacijos laisvės pagrindai suformuluoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 skyriaus “Žmogus ir valstybė” 25 straipsnyje, kuriame įtvirtintos šios nuostatos: “Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.” Informacijos laisvei apibrėžti ne mažiau svarbios Konstitucijos 44 straipsnio nuostatos: “Masinės informacijos cenzūra draudžiama. Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių”.

Informacijos laisvės įvairius aspektus fiksuoja ir kitos konstitucinės normos: “Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą” (22 str.), “Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. [...] Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves” (26 str.), “Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. [...] Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką” (33 str.), “Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus” (36 str.) ir t.t.

Į šias normas visų pirma ir krypta konstitucinės justicijos akys, aiškinamas jų turinys, ribos. Tai – konstitucinė ginčų sprendimo bazė, išeities pozicija.

Teisinė sistema pagrįsta tam tikra normų hierarchija. Teisės ribos nubrėžtos aukščiau – konstituciniu lygiu – pasikartoja jas sukonkretinant žemesniu lygiu – įstatyminiame ar

poįstatyminiame akte. Kitaip sakant, konstitucines normas, įtvirtinančias pagrindines teises ir laisves, turi atitikti tų pačių normų reguliavimas žemesniu teisiniu lygiu. Pažeidus tokias ribas iškyla grėsmė visai sistemai. Dėl to ir būtina žemesnio lygio normų konstitucingumo kontrolė. Pasak M. Riomerio, “kadangi žemesnioji teisė negali prieštarauti aukštesniajai, kuri ją imperatyviai aprėžia, tai ten, kur aukščiau įstatymo yra kurios nors pagrindinės steigiamosios teisės normos, ten įstatymai bus teisėti ar neteisėti, atsižvelgiant į jų santykiavimą su tų pagrindinių steigiamųjų normų imperatyvais [...]” [1, 25].

Santykius, susijusius su asmens teise į informaciją, reguliuoja daugelis įstatymų: Visuomenės informavimo, Nacionalinio radijo ir televizijos, Gyventojų registro, Valstybės paslapčių ir jų apsaugos, Operatyvinės veiklos, Teismų, Policijos, Prokuratūros, Valstybės sienos apsaugos, Muitinės, Statistikos ir kiti įstatymai. Šių įstatymų normas detalizuoja, sukonkretina daugybę poįstatyminių aktų. Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisės į informaciją požiūriu svarbu, kad įstatymų ir poįstatyminių aktų normos nepažeistų Konstitucijos normų numatytą ribą, kad būtų apsaugota ši Konstitucijos garantuota asmens teisė.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje konstitucinės asmens teisės į informaciją išnagrinėta ne tiek daug. Tačiau, mano manymu, šie sprendimai, o ypač kai kurių iš jų argumentai, neabejotinai svarbūs tolesnei pagrindinių teisių apsaugos raidai. Padėti šios kategorijos bylų nagrinėjimo pagrindai, ryškėja įstatymų leidėjui ar poįstatyminius aktus priimančioms institucijoms keliami reikalavimai.

Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos nuostatas, įtvirtinančias asmens teisę į informaciją, padarė keletą išvadų, kurios įgijo principinę reikšmę nagrinėjant informacijos santykius reguliuojančių teisės aktų konstitucingumo klausimus.

Pirmoji iš jų atskleidžia ypatingą šios asmens teisės pobūdį. Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 1997 metų vasario 13 d. nutarime, “kiekvienas žmogus turi savo pažiūras ir įsitikinimus, o nevaržoma galimybė juos reikšti yra elementari prielaida jam bendrauti su kitais žmonėmis. Tik laisvai keičiantis informacija atsiveria galimybė plėsti savo žinias, ugdyti pasaulėžiūrą, tobulėti kaip asmenybei”. Taip pažymėta šios teisės svarba saugant žmogiškąjį orumą, asmenybės tobulėjimą. Tačiau tai tik vienas šios teisės aspektų. Ne mažiau svarbus ir kitas šios teisės aspektas – to paties nutarimo teiginys, kad “laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualias nuomones, subjektyvų įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą. Būtent dėl to informacijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas”. Todėl galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras bei laisvai jas skleisti traktuojama kaip būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti.

Antra išvada – “žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus galimybe gauti iš įvairių šaltinių informaciją” – rodytų šios laisvės vietą pagrindinių teisių ir laisvių sistemoje. Ši teisė – viena iš svarbiausių garantijų, kad bus gerbiamos ir kitos teisės bei laisvės. Kitaip sakant, veiksmingas informacijos teisės įgyvendinimas laiduoja sėkmingą kitų pagrindinių teisių įgyvendinimą. Tokia nuostata ypač svarbi teisės kūrimo praktikoje atribojant informacijos laisvės saugomą teisinę erdvę.

Ir be nuodugnesnės Konstitucijos nuostatų analizės matyti, jog teisės į informaciją teisinė erdvė yra labai plati. Informaciniai santykiai – tai ne vien informacijos ieškojimas, gavimas ir skleidimas. Vargu ar galėtume kalbėti apie šios teisės įgyvendinimą visiškai pamiršę žiniasklaidos veiklą, kritikos (neigiamos informacijos) reiškimą, tikėjimo išpažinimą, meno ar mokslo kūrėjų laisvę. Tai papildomi šios teisės elementai. Demokratinės valstybės įstatymai įtvirtina ir gina ne tik subjektyvią žmogaus teisę, bet ir dėl šios teisės institucinės reikšmės – žiniasklaidos laisvę, kaip teisės į informaciją išraiškos objektyviąją formą. Valstybė privalo nustatyti taisykles, kurios leistų veiksmingai veikti žiniasklaidos priemonėms. Tų santykių apsaugos lygis nėra vienodas. Ne viename Konstitucinio Teismo nutarime akcentuota radijo ir televizijos, kaip visuomenės informavimo priemonių, išskirtinė padėtis, laiduojanti informacijos laisvę. Tai būtų trečioji išvada.

Ypač didelį dėmesį audiovizualinių priemonių veiklai Konstitucinis teismas grindžia ne konkrečia Konstitucijos norma, bet jį sieja su “beveik neribotomis galimybėmis daryti poveikį

(tiek teigiama, tiek neigiama) žmonėms ne tik vienos valstybės, bet ir regiono, net kontinento ar viso pasaulio mastu". Dėl tokio ypač didelio poveikio plačiajai auditorijai, taip pat dėl to, kad radijo ir televizijos programų transliavimo techninės galimybės nėra neribotos, joms keliami didesni reikalavimai nei kitoms visuomenės informavimo priemonėms. Konstitucinio Teismo 1995 metų balandžio 25 d. nutarime pažymėta, kad "informacijos laisvė būtina derinti su tam tikrų techninių reikalavimų, keliamų audiovizualinėms masinės informacijos priemonėms, vykdymu. Įstatymais gali būti reglamentuojama informacijos priemonių naudojimo tvarka, nes, pavyzdžiui, nustatant radijo ir televizijos programų transliavimo įrenginių naudojimo sąlygas, atsižvelgiama į jų technines charakteristikas". Be to, pažymima, jog dėl riboto transliavimo kanalų skaičiaus sumažėja tikimybė, kad konkuruojančios stotys ištaisys daromas klaidas ir kompensuos dėl tendencingos informacijos visuomenei padarytą žalą.

Tiesa, Konstitucinio Teismo argumentas dėl audiovizualinių priemonių techninių galimybių jau dabar dėl spartaus ryšių priemonių tobulėjimo atrodo kiek senamadiškas. Pažymėtina, kad Europos žmogaus teisių teismas atsisakė tokio motyvo. Europos žmogaus teisių teismo bylos *Informationverein Lentia ir kiti prieš Austriją* 1993 metų lapkričio 24 d. sprendimo komentare V. Bergeris nurodė, jog šis teismas, paneigdamas Austrijos nacionalinių teismų teiginius apie techninių sąlygų svarbą audiovizualinių priemonių veiklai reguliuoti, pažymėjo, kad "atsižvelgiant į pastarųjų dešimtmečių technikos progresą, minėti ribojimai šiandien nebegali būti pateisinti paaiškinimais dėl dažnių arba kanalų, esančių dispozicijoje, skaičiaus" [2, 493]. Tai modernesnis požiūris. Nacionalinės institucijos paprastai konservatyvesnės.

Ne mažiau už minėtas išvadas svarbus Konstitucinio Teismo 1997 metų vasario 13 d. nutarime išreikštas apsisprendimas, kad informacijos santykius reguliuojančių normų konstitucingumo klausimą "įmanoma spręsti tik platesniame kontekste, tiriant informacijos laisvės sampratą ir galimybes tą laisvę riboti". Dėl jau minėto ypatingo informacijos laisvės pobūdžio, jos institucinės reikšmės kiekvienoje byloje būtina matyti ne vien susiduriančią konkrečių vertybių koliziją, bet ir visą teisinį-socialinį foną. Būtent toks, platesnis, nagrinėjimo kontekstas paryškina vienokio ar kitokio sprendimo prasmingumą, jį geriau paaiškina.

3. Teisė į informaciją, kaip ir kitos pagrindinės teisės, nėra absoliuti. Jos ribas lemia šios konstitucinės vertybės santykis su kitomis Konstitucijoje įtvirtintomis teisės vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises ir laisves, kitas teises ir laisves bei būtinus visuomenės poreikius. Konstitucinė norma nustato ir šios teisės ribojimo pagrindus. Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalyse nustatyta: "Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija". Pažymėtina, kad Konstitucijos 145 straipsnyje taip pat yra numatyti ir išimtiniai teisės į informaciją laikino apribojimo pagrindai karo ar nepaprastosios padėties atvejais.

Kaip matome, tokios ribos gali būti nubrėžtos tik įstatymu, ir jas lemia informacijos laisvės susidūrimas su kitomis pagrindinėmis teisėmis (teise į sveikatą, garbą ir orumą, privatų gyvenimą ir kt.) arba su kitomis konstitucinėmis vertybėmis (dorove, konstitucine santvarka, priemonėmis prieš nusikalstamus veiksmus). Toks ribojimas analogiškas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsniui, garantuojančiam žmogaus teisę laisvai laikytis savo nuomonės, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Jis numato galimybę riboti šią teisę laikantis trijų sąlygų: pirma, tai turi būti "būtina demokratinėje visuomenėje", antra, "numatyta nacionaliniais įstatymais" ir trečia, tuo turi būti siekiama ginti tokias vertybes kaip valstybės saugumas, teritorijos vientisumas, viešoji tvarka, kelio teisės pažeidimams ir nusikaltimams užkirtimas, žmogaus sveikata ir moralė ir kt. Tokių standartų laikosi daugelis valstybių.

Konstitucijoje numatytos galimybės riboti informacijos laisvę. Tačiau, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas 1997 metų vasario 13 d. nutarime, "informacijos laisvės ribojimo mas-to Konstitucija neapibrėžia. Tai reiškia, kad pasirinkti ir nustatyti ribojimo apimtį yra neabejotina įstatymų leidėjo prerogatyva. Suprantama, kad tokie apribojimai atitiktų teisingumo sampratą ir reikalavimus, turėtų būti atsižvelgiama į [...] teisėtumo ir būtinumo demokratinėje

visuomenėje kriterijus”. Bet koks pagrindinės teisės ribojimas sietinas su konkuruojančiu teisinių vertybių racionaliu santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė.

Ribojimo pagrindai, ribų nustatymo principai yra pakankamai aiškūs. Tačiau tikslus pagrindinės teisės ribų nustatymas kuriant teisės normas – sudėtinga problema tiek įstatymų leidėjui, tiek vykdomajai valdžiai, tiek ir konstitucinei kontrolei.

Pirmiausia turime pasakyti: teisės normos turi būti aiškios, tiksliai suformuluotos. Kitaip nepavyks nustatyti tikrojo normos turinio. Normos įgyvendinimas bus labai problemiškas, juo labiau, jei kalbėsime apie įstatymo norma ribojamą pagrindinę teisę. Štai Konstituciniam Teismui nagrinėjant, ar Alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 pastraipa ir Tabako kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 pastraipos normomis nepažeidžiama Konstitucijos 25 straipsnio laiduota teisė į informaciją, teko spręsti, kokius padarinius sukėlė neaiški norma, neaiškiai nustatytos jos veikimo ribos. Konstitucinio Teismo 1997 metų vasario 2 d. nutarime buvo konstatuota, kad “nagrinėjamuose įstatymuose yra pateikti pernelyg platūs ir nekonkretūs “netiesioginės reklamos” apibrėžimai. Alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 pastraipos pabaiga - “taip pat Lietuvos Respublikoje realizuojamas prekes, gaminius, kitas materialines informacijos laikmenas, paslaugas, tiesiogiai nesusietas su alkoholiniais gėrimais ir jų vartojimu” – ir Tabako kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 pastraipos pabaiga - “taip pat Lietuvos Respublikoje realizuojamas prekes, gaminius, kitas materialines informacijos laikmenas, paslaugas, tiesiogiai nesusietas su tabako gaminiiais ir jų vartojimu” - akivaizdžiai neatitinka įprastinės reklamos sampratos ir nepagrįstai ją išplečia. Pagal minėtas formuluotes būtų galima informaciją, neturinčią tiesioginio ryšio su alkoholio ar tabako gaminiiais bei jų vartojimu, paskelbti esant alkoholio ar tabako gaminių reklama ir ją drausti. Tai reikštų nepagrįstą, todėl ir neteisėtą informacijos laisvės ribojimą”.

Šiuo atveju Konstitucinis Teismas įstatymo normos, ribojančios teisę į informaciją, neaiškumą traktavo kaip antikonstitucišką, motyvuodamas, kad dėl to neužtikrinama pagrindinės teisės apsauga. Dar daugiau, taip įstatymo tekstu sukuriama prielaidos galimiems pažeidimams.

4. Teisė į informaciją, informacijos laisvė – viena iš Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių – siejasi su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Visos šios teisės reikšmingos asmeniui, todėl be galo svarbu jas garantuoti. Tačiau, įgyvendinant vieną teisę, dėl paties teisės pobūdžio gali būti pažeista kita teisė (pavyzdžiui, teisė rinkti informaciją gali susidurti su teise į asmens gyvenimo privatumą) arba susidurti kelių įvairių laisvių ribos (tai sudėtingesnis atvejis). Tokiu atveju labai svarbu tiksliai nubrėžti ribas tarp šių laisvių, kad nebūtų iš esmės pažeista ar paneigta vienos ar kitos esmė.

Formalios hierarchijos tarp teisių ir laisvių Lietuvos Konstitucija nenumato. Galbūt Konstitucijoje garantuotas vienos ar kitos laisvės apsaugos lygis bent netiesiogiai padėtų geriau suvokti jos vietą pagrindinių teisių sistemoje. Be to, kalbant apie teisę į informaciją, negalima pamiršti mūsų minėtos šios teisės institucinės reikšmės sampratos, kad “laisvas ir nevaržomas keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinio proceso veiksnys”. Tačiau dėl šios teisės aspektų kyla papildomų problemų. Negana to, kaip pažymi C. A. Colliardas, “teisė į informaciją, paviršutiniškai žvelgiant, atrodo kaip sąvoka, nelabai susijusi su asmens laisvėmis. Priešingai, nuodugnesnė analizė rodo, kad teisė į informaciją yra tikra laisvė ir asmens apsaugos išraiška. Teise į informaciją pripažįstamas žmogaus orumas, ja reiškiasi liberalioji demokratija” [3, 388].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, ne kartą pabrėžęs ypatingą informacijos laisvės reikšmę, tiesiogiai nenurodė šios teisės rango pagrindinių teisių sistemoje. Nekonstatuota kaip, sakykime, itališkoje konstitucinėje jurisprudencijoje, kad ši teisė yra “be abejo, viena pačių aukščiausių pagrindinių teisių” [4, 362]. Pripažįstant šios teisės svarbumą vadovaujamesi taisykle, kad pagrindinių teisių kolizijos atveju svarbu, kad nebūtų pažeistas esminis teisių turinys. Jį pažeidus, atsirastų visai pagrindinių teisių sistemai įtakos turintys padariniai – būtų pažeista Konstitucijos nustatyta pagrindinių teisių pusiausvyra. Kiek konkrečiai galima apriboti susiduriančias pagrindines teises, sprendžiama atsižvelgiant į tų teisių reikšmę pagrindinių teisių sistemoje. Konstitucinio Teismo nuomone, kiekvienu atveju būtina siekti racionaliausios susiduriančių teisių vertybių pusiausvyros. Turi būti nustatytos tokios

susiduriančių vertybių ribos, kad kiekviena iš jų būtų optimaliai apginta.

Kaip nubrėžiamos tokios konkretaus sprendimo ribos, geriausiai rodo Konstitucinio Teismo 1997 metų vasario 13 d. nutarimo nuostatos dėl informacijos laisvės ir teisės į sveiką susidūrimo ir ribų nustatymo sprendžiant Alkoholio kontrolės ir Tabako kontrolės įstatymų konstitucingumo problemas.

Konstitucinis Teismas pirmiausia išaiškino, kas yra reklama (reklama “yra informacijos forma, kuria siekiama paskatinti pirkti produkciją ar paslaugas, paveikti viešąją nuomonę, įgyti politinę paramą, pasiekti tam tikrus tikslus ar gauti kitokią reklamuotojo norimą naudą”), kokie jos požymiai (specialūs tikslai ir atlygintinumas: skatinti vartoti reklamuojamą dalyką ar vykdyti kitus reklamuotojo užsakymus), vieta informacijos laisvės atžvilgiu (reklama – tik viena iš informacijos rūšių, bet ne visa informacija). Toliau konstatuota, kad “alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai priklauso toms medžiagų grupėms, kurias vartojant neabejotinai kenkiama žmonių sveikatai”. Susiduria informacijos laisvė (tiksliau – specifinė jos sritis) ir asmens teisė į sveiką. To susidūrimo išdava ta, kad įstatymų leidėjas, remdamasis Konstitucijos 25 straipsnio 3 d., gali riboti informaciją apie alkoholinius gėrimus ir tabako gaminius. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, aptardamas ginčijamas Alkoholio kontrolės ir Tabako kontrolės įstatymų normas, “šie įstatymai iš esmės nustato komercinės informacijos apie alkoholinius gėrimus ir tabako gaminius ribojimą”. Informacijos ribojimą nulėmė būtinybė bent minimaliai apsaugoti vartotojus, jų sveikatą, nepilnamečius asmenis.

Sprendimą lėmė konkreti situacija. Sveikatai, vaikų apsaugai tam tikroje informacijos srityje – būtent reklamoje – yra suteikta tam tikra pirmenybė ribojant šią informacijos rūšį. Ir kartu tokiu ribojimu informacijos laisvė nėra paneigta. Nepaneigta jos institucinė reikšmė ir vieta pagrindinių teisių sistemoje.

Žinoma, susidūrus kitoms teisėms ar laisvėms su teise į informaciją, ribos gali būti nustatytos ir kiek kitaip. Tačiau tik ypatingos vertybės, jų apsauga leistų labiau riboti asmens informacijos laisvę.

5. Be to, Konstituciniam Teismui yra tekę nagrinėti klausimus, kai teisės į informaciją įgyvendinimas yra ribojamas įstatymų, siekiant garantuoti ne tik kitą pagrindinę teisę ar laisvę, bet ir kitas Konstitucijos saugomas vertybes. Žodžiu, viena vertus – teisė į informaciją, antra vertus – konstituciškai reikšminga vertybė, koks nors visuomeninis ar bendras interesas. Iškilusius prieštaravimus reikia derinti, kad nebūtų pažeista susiduriančių vertybių pusiausvyra.

Konstitucinis Teismas nėra suformulavęs apibendrintos “konstitucinės vertybės” sąvokos, sudaręs jų sąrašą, tačiau konkrečioje byloje, vadovaudamasis Konstitucija, reikšdamas nuomonę dėl teisės ribų, jis daro atitinkamą išvadą.

Tokios bylos pavyzdys – kaip Valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnis atitinka Konstituciją. Svarstyta, ar jo normos, užtikrinančios valstybei ypač svarbių karinių, ekonominių, politinių ir kitų žinių, kurių atskleidimas pakenktų nacionaliniams interesams, apsaugą, nepažeidžia Konstitucijos garantuotos asmens teisės į informaciją. 1996 metų gruodžio 16 d. nutarime išdėstyta Teismo pozicija: siekiant apsaugoti tokias valstybei svarbias žinias, siekiant “užkirsti kelią tokių žinių pagarsinimui, įstatymu nustatoma jų apsauga, apribojamas naudojimasis jomis. Tačiau bendrą interesą apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai”. Konstitucinis Teismas ribojimo teisėtumą susiejo su “teisinių vertybių racionalių santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė”.

Formaliai nė vienai teisei vertybei nesuteikta pirmenybė, bet klausimo sprendimas iš esmės susietas su atsakymu į klausimą: ar nebus pažeista žmogaus teisės esmė. Sprendimo pirmenybė – žmogaus teisės ir laisvės yra didžiausia teisinė vertybė. Todėl Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, sprendžiantis, kaip apsaugoti valstybės paslaptį sudarančias žinias, “yra įpareigotas parinkti tokias teises priemones, kuriomis nebūtų galima nepagrįstai apriboti asmens teisės į informaciją”.

6. Posttotalitarinėje visuomenėje naujas žiniasklaidos priemonių statuso ir veiklos reglamentavimas yra labai svarbus kuriant laisvą ir nepriklausomą spaudą ir kitas žiniasklaidos priemones. Jis kartu “padarė žiniasklaidos priemones vienu iš stipriausių besikeičiančios mūsų visuomenės demokratizavimo instrumentų” [5, 59].

Tai tapo ypač aktualu, kai šalyje ėmė veikti privačios radijo stotys ir televizijos kanalai. Valstybė neteko pagrindinio informacijos perteikėjo ir skleidėjo vaidmens. Tačiau kai kurie ankstesniø laikø reliktai užsiliko teisėje.

Būtinumą apsaugoti visà informacijos procesà taigi ir žiniasklaidos priemoniø teisæ ne-kludomai ieškoti, gauti ir skleisti informacijà Konstitucinis Teismas pažymėjo 1995 metø balandžio 20 d. nutarime dėl LRTV statuto bei Radijo ir televizijos programø transliavimo valstybiniø įrenginiø nuomos privačioms redakcijoms konkursø organizavimo techninės komisijos nuostatø 3 ir 12 punkto konstitucingumo. Šiame nutarime nurodoma, kad šalyje pradėjus veikti privačioms radijo ir televizijos redakcijoms “LRTV tapo viena iš keleto radijo ir televizijos kompaniø. Valdyba [...] yra vienos įstaigos – LRTV vadovaujantis organas. Ji kontroliuoja, kaip laikomasi šios įstaigos Statuto, atsiskaito ne už savo, kaip nuo jokio programø rengėjo nepriklausomo organo, darbà, bet už vadovaujamos įstaigos – LRTV veiklą. Taigi Valdyba pagal statusà turi apsiriboti tik valstybės radijo ir televizijos veikla”.

Daugelyje šaliø veikia nepriklausomi nuo programø rengėjø organai, kurie sprendžia licencijø suteikimo klausimà. Demokratinėje visuomenėje negali būti RTV veiklą kontroliuojančio ar koordinuojančio organo. Tai paveiktø informacijos laivæ. Todėl Valdyba, pagal Statutà būdama valstybės įstaigos – LRTV vadovaujantis organas, negali kontroliuoti ir koordinuoti kitø veikiančių radijo ir televizijos stočių.

Konstitucinis Teismas, vertindamas Lietuvos radijo ir televizijos statuto 9.3 straipsnio normà, numatančią, kad Valdyba, t.y. vienos įstaigos – LRTV vadovaujantis organas, “tvirtina Radijo ir televizijos programø transliavimo įrenginiø nuomos konkurso komisijos sprendimus”, pažymėjo, kad tai suponuoja, jog Valdyba gali ir netvirtinti komisijos sprendimo. “Valdybos teisė nesaistoma jokiais teisinėmis sąlygomis, faktiškai yra įteisintas nemotyvuotas, vienašališkas konkurso rezultatø nustatymas, o tai sudaro galimybæ konkurse dalyvavusių privačių masinės informacijos priemoniø veiklai kliudyti. Statute taip pat nenustatyti komisijos nutarimo svarstymo bei sprendimo šiuo klausimu priėmimo terminai. Vilkinant priimti sprendimà, taip pat gali būti kliudoma skleisti informacijà bei idėjas”. Todėl, Konstitucinio Teismo nuomone, Valdyba neturi teisės spræsti transliavimo įrenginiø nuomos privačioms redakcijoms klausimø. Dėl šiø motyvø Statuto 9.3 straipsnio ir analogiško Nuostatø 3 punkto normos pripažintos prieštaraujančios Konstitucijos 25 straipsnio 2 daliai.

Informacijos laisvei garantuoti visuomenės informavimo priemoniø, o ypač radijo ir televizijos veikloje, reikšminga Konstitucijos 44 straipsnio 2 d. nuostata “Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemoniø”. Aiškindamas šios normos turinį, Konstitucinis Teismas nurodė, kad “monopolis – tai išimtinė asmens, asmenø grupės ar valstybės teisė veikti kurioje nors srityje. Monopolis yra ir tokia būklė, situacija, kai kuris nors asmuo ar organizacija tam tikroje srityje gali veikti be konkurencijos”. Taigi Konstitucijos 44 straipsnio 2 d. norma neleidžia valstybei, politinėms partijoms ir kitoms organizacijoms, asmenims monopolizuoti radijo ir televizijos programø rengimo ir skleidimo.

Demokratinė visuomenė – pliuralistinė. Todėl teisinė sistema turi užkirsti kelià išimtei teisei skleisti informacijà ir taip daryti išskirtinį poveikį viešajai nuomonei. Tai ypač aktualu visuomenėms, tik tvirtinančioms demokratinio gyvenimo pagrindus, kuriose visuomeninėmis tapo ne viena būdinga valstybei funkcija, tarp jø ir informacijos kontrolės. Kaip 1995 metø balandžio 20 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas “apie valstybės ar valstybės įstaigos monopolį [...] sprendžiama iš to, ar privačios radijo ir televizijos redakcijos turi teisæ rengti ir transliuoti radijo ir televizijos programas pagal įstatymuose nustatytus visiems programø skleidėjams bendrus reikalavimus”. Tai buvo pagrindinis kriterijus, leidæs teigti, kad Lietuvos televizijos ir radijo statusas neįtvirtino monopolinės LRTV padėties.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybinio (nacionalinio) radijo ir televizijos idėja demokratinėje valstybėje nelaikoma nepriimtina. Jo argumentus sustiprina Europos žmogaus teisiø komisijos ir Europos žmogaus teisiø teismo praktika. Europos žmogaus teisiø komisija gana ilgai laikėsi nuomonės, kad valstybė gali gana plačiai reglamentuoti radijo ir televizijos veiklą. Ji rėmėsi Europos žmogaus teisiø ir pagrindiniø laisviø apsaugos konvencijos 10 straipsnio 1 punktu, kuriame sakoma: “Kiekvienas turi teisæ laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Ši teisė apima laisvæ laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informa-

ciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimus, licencijuoti radijo, televizijos ir kino įstaigas". Paskutinis sakinyss buvo aiškinamas taip: valstybės turi teisę, bet ne pareigą suteikti licencijas radijo ir televizijos transliacijoms. Požiūris keitėsi. Nūdienė Europos žmogaus teisių teismo praktika remiasi tuo, kad licencijų suteikimu neturima varžyti radijo ir televizijos laisvės, nors valstybinis radijas ir televizija neatmetamas. Svarbu, kad jis, kaip ir bet kuri kita žiniasklaidos priemonė, neturėtų informacijos skleidimo monopolio. Būtina, kad tiek valstybinė, tiek privati komercinė transliacijos sistema garantuotų informacijos įvairovę, gerbtų žmogaus teises, paisytų žmogiškąją vertybę. Viena iš valstybės pareigų, matyt, būtų užtikrinti valstybinių programų transliacijų tarnybų nepriklausomybę – apsaugoti nuo politinio ir ekonominio kišimosi. Valstybinių programų tvarkytojai atsakingi visuomenei. Manau, kad tokia konstitucinės justicijos nuostata turėjo reikšmės ir atitinkamoms tikrai demokratiškoms nuostatoms, įtvirtintoms 1996 metais priimtame Visuomenės informavimo įstatyme.

7. Kalbant apie asmens informacijos teisės apsaugą, šiuos santykius derėtų panagrinėti dar vienu aspektu. Informacinių santykių subjektai paprastai yra du. Vienas jė – informacijos skleidėjas, platintojas (informativus), kitas - informacijos gavėjas (informuojamasis).

Atrodytų, įstatymų leidėjas – gal ir ne visai sąmoningai – daugiau dėmesio skiria pirmajam. Taip yra todėl, kad informacijos skleidėjai aktyvesni, jė įtaką nuolat jaučia politikai. Žiniasklaidos priemonių įtaka svarbi priimant vienokį ar kitokį politinį-teisinį sprendimą. Jos formuoja ir visuomenės nuomonę, kurios įstatymų leidėjas negali nepaisyti. Tiek pirmuose po nepriklausomybės atkūrimo priimtuose teisės aktuose, tiek vėlesniuose, sakykim, Visuomenės informavimo įstatyme, kuris 1996 metų liepos 12 d. pakeitė Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymą, tam tikra pirmenybė teikiama viešosios informacijos rengėjams, platintojams, visuomenės informavimo priemonių savininkams ir žurnalistams. Panašios išvados peršasi žvelgiant į Ryšius, Nacionalinio radijo ir televizijos įstatymus.

Tuo tarpu teisė būti informuotam suvokiama taip, tarsi tai būtų tam tikras informacijos skleidimo padarinys. Informuojamojo interesai, laisvas pasirinkimas tampa ne pagrindiniu dalyku. Ir vargu ar užtenka Visuomenės informavimo įstatymo 6 straipsnio garantijų. Tuo labiau, kad mes visi dažniausiai esame skaitytojai, klausytojai ar žiūrovai.

Teisė informuoti ir teisė būti informuotam turi būti suvoktos harmoningai. Pagarba turėtų būti ne tik informacijos skleidėjui, bet ir žmogaus teisei pasirinkti informaciją, gauti ją įvairiai, iš daugelio šaltinių. Todėl informacijos gavėjui, be kurio daugeliu atvejų informacijos platintojo teisė taptų beprasmė, informacijos laisvės užtikrinimo sferoje reikia skirti ne mažiau dėmesio nei informacijos skleidėjui.

Neatsitiktinai Konstitucinis Teismas, siekdamas tokios harmonijos, savo nutarimuose informacijos teisės garantavimo klausimais yra pažymėjęs: "Informacijos laisvė reiškia ne tik teisę informuoti (t.y. skleisti informaciją), bet ir teisę gauti informaciją". Pagarbą informacijos gavėjui rodo ir tokia Konstitucinio Teismo pozicija: "Neteisinga informacija, t.y. dezinformacija, valstybių įstatymais paprastai draudžiama. Taigi informacijai [...] taikytinas tiesos reikalavimas". Konstitucinis Teismas 1996 metų gruodžio 19 d. nutarime pažymėjo, kad įgyvendinant piliečių teisę ieškoti informacijos, ją gauti, yra svarbi ši Konstitucijos 25 straipsnio 5 d. nuostata: "Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį". Taip įstatymų leidėjui priminta, kad jis yra tiesiogiai įpareigotas įstatymu nustatyti, kokia tvarka valstybės įstaigos privalo suteikti piliečiui apie jį turimas žinias. Gaila, kad konstitucinis pavedimas iki šiol neįvykdytas. Vargu ar galima sakyti, kad priimtas Vyriausybės nutarimas tą spragą užpildė.

Konstituciniam Teismui rūpi ir tam tikrų informacijos gavėjų grupių didesnė apsauga. Pavyzdžiui, tabako ir alkoholio reklamos ribojimas Konstitucinio Teismo nutarime siejamas su humanistiniais tikslais "apsaugoti jaunimą nuo psichologinio spaudimo rūkyti ar vartoti alkoholinius gėrimus, sustabdyti rūkymo ir gėrimo plitimą tarp moterų", apginti vartotojus nuo dažniausiai vienpusės ir tendencingai ribotos informacijos". Aktyvusis informacijos skleidėjas ne visuomet patenkintas siūloma pusiausvyra. Tad suprantama, kodėl vertinant šį sprendimą teigta, kad "teisėjai Konstitucinio Teismo togas iškeitė į pedagogų ir moralistų rykštę" [6]. Nors toks sprendimas tik atspindi nuoseklią Konstitucinio Teismo poziciją - ginti ir kitą informacinių santykių subjektą – informacijos vartotoją, regėti tam tikrą pusiausvyrą tarp in-

formacijos platintojo ir jos gavėjo interesø.

8. Iš Konstitucijos 25 straipsnio turinio aišku, kad ribojant žmogaus teises ieškoti informacijos, ją gauti ir skleisti reikia laikytis dviejø sąlygø: jas apriboti galima tik įstatymu ir tik tada, kai tai būtina Konstitucijos 25 straipsnio 3 d. išvardytoms vertybėms apsaugoti ar ginti.

Sprendžiant, ar Seimas gali įstatymu deleguoti Vyriausybei teisę spręsti su žmogaus teisės į informaciją apribojimø nustatymu susijusius klausimus, būtina atsižvelgti į Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžiø padalijimo principą.

Žmogaus teisio ir laisviø doktrinoje valstybė traktuojama tiek kaip šiø teisio ir laisviø svarbiausias garantas, tiek kaip subjektas, potencialiai galintis pažeisti šias teises ir laisves. Todėl, jei norima iš tikrøjø laiduoti "laisvės įgyvendinimą, reikia visø pirma ją apsaugoti nuo gresiančiø pavojø" [7, 192]. Realiai įgyvendinant valdžiø padalijimo principą, įmanoma sustiprinti žmogaus teisio garantijas. Valstybės valdžia suskaidoma į santykinai savarankiškas šakas: įstatymø leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Šioms valdžioms pagrindiniø teisio ir laisviø srityje tenka skirtingi, tačiau vienodai svarbūs vaidmenys. Kiekvienai valdžios institucijai suteikiama jos paskirtį atitinkanti kompetencija.

Konstitucijos 67 straipsnis įtvirtina išimtinę Seimo teisę leisti įstatymus. Įstatymø normomis reguliuojami svarbiausi visuomenės gyvenimo klausimai. Konstitucijos 94 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Vyriausybė vykdo įstatymus ir kitus Seimo nutarimus. Vyriausybės priimti poįstatyminiai aktai detalizuoja ir sukonkretina įstatymo normas. Pagrindiniai teisės aktø hierarchijos klausimai įtvirtinti Konstitucijoje. Kadangi visas taisyklės įtvirtinti vien įstatymuose sunku, todėl daugelio demokratinio valstybiø teisės kūrimo praktika patvirtina reikšmingą vykdomosios valdžios organø vaidmenį kuriant nacionalinės teisės normas. Štai Austrijos, Ispanijos, Italijos, Prancūzijos, Vokietijos konstitucijos numato vadinamąją deleguojamąją įstatymø leidybą, kai įstatymø leidėjo pavedimu vyriausybė gali leisti įstatymo galią turinčius teisės aktus. Tokie įstatymø leidybos delegavimo atvejai reglamentuojami konstituciškai, numatant atitinkamas ribas ir garantijas. Kitø šaliø (Andoros, Bulgarijos, Čekijos, ir kt.) konstitucijose įstatymø leidybos delegavimas nenumatytas. Tokiø šaliø nacionalinės teisės sistemose tokios teisės perdavimas yra neteisėtas.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, spręsdamas, ar Seimas gali pavesti Vyriausybei reguliuoti su žmogaus teisėmis ar laisvėmis susijusius santykius, 1995 metų spalio 26 d. nutarime konstatavo: "Teisės leisti įstatymus delegavimas Vyriausybei turi būti legitiminis, tai yra pagrįstas valstybės konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įstatymø leidybos delegavimas nenumatytas, todėl Vyriausybė gali priimti tik poįstatyminius teisės aktus. Įstatymø ir poįstatyminiø valdymo aktø reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksniø - teisės tradicijø, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, tačiau tiek teisės teorijos, tiek įstatymø leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais. Tai ir žmogaus teisio ir laisviø patvirtinimas, ir jø turinio apibrėžimas, ir apsaugos bei gynimo teisinės garantijos, ir leistinas jø apribojimas, ir kt."

Konstitucinis Teismas, spręsdamas klausimą dėl Valstybės paslapčių ir jø apsaugos įstatymo normø, nustatančių, kad Vyriausybė tvirtina valstybės paslapčių ir valstybės paslapčių subjektø sąrašą, įstatymu nesuformulavus aiškiø informacijos pripažinimo valstybės paslaptimi kriterijø, 1996 metų gruodžio 19 d. nutarime konstatavo, jog "Vyriausybei iš esmės pavedama ne detalizuoti įstatymą, bet sureguliuoti santykius, kurie yra įstatyminio reguliavimo dalykas. Taip yra pažeidžiamas konstitucinis žmogaus teisio įstatyminės gynybos principas". Todėl norma pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai. Konstitucinės kontrolės teismą įrodo ir tai, kad Vyriausybė, remdamasi ginčijamomis normomis, dar nepatvirtinus paslapčių sąrašo, nustatė valstybės paslapties subjektø sąrašą, kuriame atsidūrė ir kultūros, švietimo žinybos, specialiosios paskirties bendrovės, uždarnosios akcinės bendrovės, kuriø veiklą sunku susieti su ypatingais nacionaliniais interesais. "Įstatymo kaip teisės šaltinio forma ir jo priėmimo būdas geriausiai laiduoja, kad konstitucinės santvarkos sąlygojami bendri interesai apsaugoti valstybės paslaptį bus suderinti su žmogaus teisės ieškoti informacijos, gauti ir skleisti ją užtikrinimu" – tokia galutinė konstitucinės justicijos išvada.

Analogiška išvada padaryta nagrinėjant Alkoholio kontrolės įstatymo 30 straipsnio 3 d.

ir Tabako kontrolės įstatymo 1 straipsnio 5 d. normas, nustatančias, kad audiovizualinės informacijos turinio, apipavidalinimo, perdavimo būdų pripažinimo alkoholio ir tabako reklama kriterijus nustato Vyriausybė. Konstitucinio Teismo nutarime teigiama, kad pavedimas Vyriausybei nustatyti informacijos priskyrimo reklamai kriterijus iš esmės reiškia teisė spręsti, kokia informacija bus pripažinta reklama, todėl ir draustina. Tai yra ne kas kita, kaip teisės riboti alkoholio ir tabako gaminių reklamą delegavimas Vyriausybei. Tuo tarpu Konstitucijos 25 straipsnio 3 d. yra įtvirtinta kategoriška norma, kad „laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu“.

9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ieškojimus ir sprendimus, kuriais siekiama garantuoti konstitucinę asmens informacijos laisvę, lėmė ne vien Konstitucijos principų ar normų interpretacija, nacionalinės konstitucinės teisės doktrina ir besiformuojanti konstitucinės kontrolės praktika, bet ir tarptautinio teisinio konteksto įtaka, tiek doktrinos, tiek Tarptautinės justicijos institucijų ir Europos šalių konstitucinių teismų praktika. Ši įtaka ne visada tiesioginė, dažnai vienas ar kitas toks sprendimas, teisinis „atradimas“ pagyvina teisėjų diskusiją, kurios rezultatas – originalus sprendimas. Taigi šio aspekto neturėtume pamiršti.

Pirmiausia, matyt, turėtume paliesti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencijos bei Europos žmogaus teisių teismo ir Europos žmogaus teisių komisijos praktikos reikšmę ieškant galimų sprendimo variantų ar jų pagrindimo motyvų. Pažymėtina, kad šio tarptautinio akto bei bendrų Europos institucijų įtaka kartais tiesiogiai regima Konstitucinio Teismo nutarimų motyvuose. Minėtos konvencijos 10 straipsnio, garantuojančio žmogui teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, normos, jų interpretacija ne vienu atveju tapo papildomu argumentu grindžiant nacionalinį sprendimą. Taip 1996 metų gruodžio 19 d., 1997 metų vasario 13 d. nutarimuose Konstitucinis Teismas, spręsdamas informacijos laisvės ribojimo problemas, pasirinko Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencija ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, nurodydamas, kad šios laisvės ribojimai galimi, t.y. „laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluotos pakankamai aiškiai...“. 1995 metų balandžio 20 d. nutarime, analizuodamas valstybinio radijo ir televizijos idėją, Konstitucinis Teismas rėmėsi Europos žmogaus teisių komisijos požiūriu į valstybės teisė gana plačiai reglamentuoti radijo ir televizijos veiklą. Nutarime pabrėžta, kad tas požiūris keitėsi, ir kad pastaruoju metu Europos žmogaus teisių teismo praktika remiasi tuo, jog licencijų suteikimu neturima varžyti radijo ir televizijos laisvės, bet valstybinio radijo ir televizijos galimybė neatmetama.

Be Konvencijos bei tarptautinės teismų praktikos analizės, Konstitucinis Teismas, spręsdamas informacijos laisvės apsaugos problemas, savo nutarimuose mini ir 1994 metų gruodžio 7-8 d. Ketvirtosios Europos ministrų konferencijos, skirtos visuomenės informavimo priemonių politikai, pirmosios rezoliucijos nuostatas, pripažinusias, kad tiek radijas, tiek televizija turi propaguoti vertybes, sudarančias politinių, teisinių ir socialinių demokratinės visuomeninių struktūrų pagrindą, ir ypač pagarbą žmogaus teisėms, kultūrai, politiniam pliuralizmui. Svarbi šios konferencijos nuostata apie mišrios, t.y. valstybinės ir komercinės, transliacijos sistemos atsiradimą. 1997 metų vasario 13 d. Konstitucinio Teismo nutarime, kuriame sprendžiamas reklamos reglamentavimo teisėtumo klausimas, Teismas savo poziciją sutvirtino Europos konvencijos dėl televizijų be sienų nuostatomis, įtvirtinančiomis svarbiausias reklamos taisykles.

Konstitucinio Teismo paieškoms svarbus ir kitas tarptautinio teisinio konteksto lygis – kitų šalių konstitucinės kontrolės institucijų veikla. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas suvokia, kad yra Europos konstitucinės justicijos teisinėje erdvėje. Vienų Europos šalių konstitucinių teismų sprendimai, tuo labiau, jei jie visuotinai pripažįstami kaip sektini standartai, turi įtakos ir kitų šalių konstitucinės justicijos praktikai. Susiduriame su teisės laimėjimų sąmoningu perėmimu. Plėtojant konstitucinės kontrolės institucijų bendradarbiavimą, svarbi Europos konstitucinių teismų konferencijos (jungiančios Europos konstitucinius teismus), kurios tikroju nariu yra Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, bei Venecijos komisijos (taip vadinama Europos komisija už demokratiją per teisę) veikla. Tiek šiais kana-

lais, tiek tiesiogiai gauti vienu ar kitu klausimu konstituciniø teismø praktikos apibendrinimai, patys sprendimai - svarbus teisinės minties šaltinis. Todėl natūralu, kad Konstitucinio Teismo diskusijoje negalėjo būti neaptarti tokie žinomi sprendimai kaip 1958 metų Vokietijos teismo sprendimas *Lüth* byloje, kuriame nuomonės reiškimo laisvė kvalifikuota kaip viena svarbiø pagrindiniø teisio, kuri svarbi asmenybės raidai bei pačiai demokratinei sistemai, ar to paties teismo po 3 metų *Schmid-Entscheidung* bylos nutarimas apie didesniø šios specifinio pobūdžio pagrindiniø teisės garantijø būtinumą. Verti dėmesio buvo ir šio teismo motyvai, išdėstyti nutarimuose, kaip audiovizualiniø informacijos priemoniø veiklą reguliuojantys įstatymai atitinka Konstituciją.

Lygiai taip pat verti diskusijos Lenkijos Konstitucinio Tribunolo ar Vengrijos Konstitucinio Teismo sprendimø, užtikrinančių informacijos laisvæ, argumentai. Tuo labiau, kad šios konstitucinės kontrolės institucijos kartu sprendžia ir kitą užduotį – savo praktika keičia visuomenės požiūrį į asmens ir valstybės interesø hierarchiją, įveikia istoriškai paveldėtą nuostatą, kad svarbiausias teisės rūpestis – valstybės interesø apsauga. “Tokią iškreiptą praktiką turi keisti konstituciniø teismø jurisprudencija” [8, 41]. Tai vienas iš imperatyvø, keliamø konstitucinei justicijai šalyje, kurioje atvira pilietinė visuomenė dar formuojasi. Tokia konstitucinės justicijos patirtis neabejotinai svarbi mūsų Teismui sprendžiant konkrečias asmens teisės į informaciją užtikrinimo problemas.

Kelios baigiamosios išvados

Tiesą sakant, jas tik santykinai galima pavadinti išvadomis. Kol konstitucinės justicijos Lietuvoje amžius – keleri metai – apibendrinamąsias išvadas daryti nėra lengva. Tiesa, kai kurias tendencijas jau dabar galima pastebėti.

Pirma, svarbus pačios konstitucinės normos, įtvirtinančios informacijos teisæ, interpretavimas. Konstitucinis Teismas konkrečiose bylose pabrėžė šios teisės reikšmæ užtikrinant pliuralistinæ demokratiją. Matome bandymus apibrėžti šios teisės vietą pagrindinėje teisio sistemoje, ieškomi konstituciniø vertybiø kolizijos sprendimo būdai.

Antra, aiškiai suformuluotas konstitucinės justicijos požiūris į informacijos monopolio draudimą, audiovizualinės informacijos priemoniø veiklos ypatumus, šių informacijos priemoniø veiklos laisvės garantavimo svarbą.

Trečia, turėtume konstatuoti tarptautinio teisinio konteksto įtaką besiformuojančiai Lietuvos konstitucinės kontrolės praktikai informacijos laisvės užtikrinimo srityje.

Taip pat reikėtų pažymėti tam tikrą Konstitucinio Teismo nutarimø dėl informacijos santykius reguliuojančių teisės aktø konstitucingumo įtaką ir nacionalinei teisækūrai. 1996 metų liepos 12 d. Visuomenės informavimo įstatyme ir 1997 metų birželio 10 d. naujoje Valstybės paslapčių ir jø apsaugos įstatymo redakcijoje galime rasti ne vieną nuostatą, kurios atsiradimas neabejotinai sietinas ir su konstitucinės justicijos sprendimais. Tuo labiau, kad ir parlamentiniuose debatuose argumentuota remiantis Konstitucinio Teismo nutarimø motyvais. Taip pat konstitucinės justicijos sprendimai turėjo įtakos ir vykdomosios valdžios teisės aktams.

Vertindamas šio pobūdžio santykius reguliuojančius įstatymus ar poįstatyminius aktus, Konstitucinis Teismas iš esmės suformulavo ir vieną savo darbo veiksmingumo kriterijø – Konstitucinio Teismo sprendimø reikšmė faktiniam pagrindiniø teisio, taip pat ir teisės į informaciją, įgyvendinimui.

□□□

LITERATŪRA

1. **Riomeris M.** Konstitucinės ir teismo teisės pasieniūose. - V., Pozicija, - 1994.
2. **Berger V.** Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. - V., Pradai, - 1997.
3. **Colliard C. A.** Libertés publiques. Septième édition. - Paris, Dalloz, - 1989.
4. **Lucciani M.** La liberté de l'information dans la jurisprudence constitutionnelle // Annuaire international de justice constitutionnelle. - Paris, - 1987. Economica, Presses universitaires d'Aix-Marseille. - 1989. - Vol. III.
5. **Lapinskas K.** Les médias dans la pratique constitutionnelle lituanienne // L'application des dispositions constitutionnelles relatives aux médias dans une démocratie pluraliste. - Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, - 1995.
6. **Valatka R.** Konstitucinis teismas brėžia rezervato ribas // Lietuvos rytas. - 1997. -Vasario 17.
7. **Rivero J.** Les libertés publiques. - Paris, Presses universitaires de France, - T. 1. - 1991.
8. **Adam A. et Halmai S.** La liberté d'opinion dans la jurisprudence des cours constitutionnelles et avec un égard particulier a la législation relative aux medias électroniques // Les rapports généraux de la Xe conférence des Cours constitutionnelles européennes. - Budapest, - 1996.

□□□

Problems of Security of Information Freedom in the Practice of the Constitutional Court

E. Jarašiūnas, Judge

The Constitutional Court of Lithuania

SUMMARY

The article deals with very important for the so-called new democracies constitutional control issues of protection of the information freedom.

This freedom is vital to the status of man of modern day society. The foundations of a person's right to information are laid in Article 25 of the Constitution of the Republic of Lithuania. Various aspects of this freedom are stated in other articles of the Constitution as well. For this reason, legal regulation of information is the object of the constitutional control.

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania has decided several cases on the protection of aforementioned constitutional freedom. The Court, interpreting constitutional norms, drew some important conclusions: not only does this freedom concern individual persons, but also is the basis of the pluralist democracy since it directly relates to the implementation of other fundamental rights. The decisions in these cases have to be made within the wider contextual framework since TV/Radio media plays a central role regarding the access to information. Freedom to information is not unrestrained. Its restriction is but under the law and the purpose of such restriction is to protect certain other constitutional values.

In the article the aforementioned problems are analysed from the point of view of the Constitutional Court in its decisions regarding constitutionality of the Law on Alcohol Control, of the Law on Tobacco Control, of the Law on State Secrets and Their Protection, of the Statute of Lithuanian TV and Radio and of the other laws.

